

- kirjallisuuden ryhmässä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- RAPATTI, KATRIINA 2008: Tekstin vuorovaikutteisuus avaimena ymmärtämiseen. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.), *Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus* s. 69–108. Kakkoskieli 6. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Selkokeskus 2021: Selkokielen määritelmä. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-maaritelma/>. Viitattu 19.4.2022.
- Selkomittari 2018. Helsinki: Selkokeskus & Kehitysvammaliitto ry. https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf
- (19.5.2022).
- STOLT, JENNI 2021: *Selkolukijat selkouutisten testaajina. Laadullinen tutkimus Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyydestä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- VASILE, SONJA 2019: ”Luen vain kirjaimia”. *Tapaustutkimus S2-oppijan tavasta ymmärtää selkokieltä*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto.
- 2021: *S2-aikuisopiskelijat selko- ja yleiskielisen oppikirjatekstin lukijoina*. Suomen kielen maisterintutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202105312412>.

KIRJALLISUUTTA

Nimistöntutkija aikamatkalla

Jaakko Raunamaa: *Finnic anthroponymy in the Middle Ages. Perspectives on pre-Christian and early Christian personal names*. Helsinki: University of Helsinki. Johdanto 94 s. ja viisi artikkelia 188 s. ISBN 978-951-51-7653-0. Johdanto-osa saatavilla verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7654-7>.

Jaakko Raunamaan tuore tutkimus on järjestyksessä kolmas esikristillistä henkilönimistöämme käsittelevä väitöskirja. Se on syntynyt jokseenkin samassa tahdissa, jonka A. V. Forsman (1891; 1894) ja Detlef-Eckhard Stoebe (1964) aloittivat, ja on edeltäjiensä tapaan tarpeellinen ja kaivattu. Pitkänä odotusaikana toiveet ovatkin ehtineet kasvaa osin suh-

teettoman suuriksi, ja malttamattoman lukijan onkin hyvä muistaa, että väitöskirja on lopulta kuitenkin vain inhimillisen työn tulos. Epärealistiset odotukset eivät kuitenkaan vähennä työn arvoa vaan ovat pikemminkin yksi osoitus sen tarpeellisuudesta.

Väitöskirja koostuu johdanto-osasta ja viidestä artikkelista. Artikkeleista voi hahmotella itse asiasisällön lisäksi myös tutkimusprosessin etenemistä ja aiheen täsmentymistä: ensimmäinen (Raunamaa 2017) käsittelee Raaseporin linnaläänin henkilönimipohjaisia kylännimiä ja toinen (Raunamaa 2020a) Suomen keskiaikaisissa asiakirjoissa tavattavia naisten nimiä, ja vasta kolme viimeistä tarttuvat johdonmukaisesti esikristilliseen nimis-

töön. Kolmas (Raunamaa 2019) ja neljäs (Raunamaa 2020b) artikkeleista tarkastelevat esikristillisiä – ja siis valtaosaltaan esihistoriallisia – henkilönnimiä paikannimistön kautta, ensin Suomessa ja sitten laajemmin Itämeren piirissä. Viides (Raunamaa & Kanner tulossa) puolestaan analysoi Novgorodiin kuuluneen Vatjan viidenneksen myöhäiskeskiaikaisen väestönlaskennan henkilönnimiä itämerensuomalaisperäisen nimistön näkökulmasta. Vaikka artikkeliväitöskirjan muoto siis tuo omat haasteensa, johdanto-osassa Raunamaa kokoaa palaset melko hyvin yhteen. Erilaisia paikannimi- ja asiakirja-aineistoja on paljon, ja niiden kokoaminen on vienyt aikaa; aineistojen analysointiin puolestaan apua ovat tuoneet moderni tekniikka ja laskennalliset menetelmät.

Mistä oikein puhutaan?

Suomessa on sinä aikana, jonka pystymme näkemään, ollut kolme eri nimisysteemeiksi hahmotettavaa vaihetta: ensin se esikristillinen systeemi, jota Raunamaa väitöskirjassaan keskeisesti kuvaa, toiseksi sen keskiajalla korvanut kristillisperäinen ja viimeisimpänä nykyinen noin puolentoista vuosisadan ikäinen nimisysteemi, joka ainoana jää selvästi tämän työn ulkopuolelle. Vielä siinäkin on silti nähtävissä elementtejä, jotka ovat peräisin yhteisitämerensuomalaiselta kaudelta noin kahden vuosituhannen takaa.

Tässä yhteydessä puhe Suomesta – tai edes suomesta – jättää jo itsessään avoimeksi kysymyksiä, jotka eivät varsinaisesti kuulu nimistöntutkimuksen alaan. Kun Forsman (1894: I) kirjoittaa vielä kansallisromanttiseen tapaan ”Suomenkansan muinaishistoriasta”, Stoebe (1964: 9) täsmentää kohteeseen itämerensuomalaiset siinä merkityksessä, jossa tätä termiä nykyisinkin käytetään. Hänen tutkimuksensa käsitte-

lee lähtökohtaisesti yhtenäistä myöhäiskantasuomea, mikä 1960-luvulla oli luonteva valinta, vaikkakin jo Nissilä (1965) kritisoi tuoreeltaan hänen työtään itäisten itämerensuomalaisten kielten puutteellisesta huomioon ottamisesta.

Viime aikoina itämerensuomalaisten kielten kehitys on alettu nähdä monisyisempänä (Kallio 2014), ja Raunamaan työ asettuu luontevasti tähän kontekstiin. Väitöskirjan otsikossa puhutaan Stoeben tapaan itämerensuomalaisista henkilönnimistä, ja nyt käsiteltävänä todella on koko itämerensuomalainen kielialue jokseenkin kattavasti. Ajallisesti työ esittää rajautuvansa keskiaikaan (s. 14), mutta vaikka aineisto onkin koottu keskiaikaisista lähteistä, sen pohjalta tehdyt päätelmät kurottavat kauemmas. Ehkä osittain tämän vuoksi lukija jää etenkin väitöskirjan johdanto-osassa paikoitellen kaipaamaan hiukan täsmällisempää kuvausta siitä, mistä kielen kehitysvaiheesta ollaan milloinkin puhumassa.

Nimet muuttuvat, mutta niin kielikin

Vaikka aiheena on esikristillinen itämerensuomalainen henkilönnimistö, on syytä pitää mielessä, että puhe ei ole yhtenäisestä ja samanlaisena säilyneestä nimistöstä tai nimisysteemistä: kuva rautakauden lopun varhais-suomalaisesta nimistöstä on selvästi tarkempi kuin vuosituhatta vanhemmasta myöhäiskantasuomalaisesta. Samoin on hyvä huomata, että vielä varsinaisen kieliyhteyden katkettua Suomenlahden yli jatkui sellainen kulttuurivaihto, jonka myötä keskiajan alun Viron ja (Länsi-)Suomen esikristillisessä nimistössä näkyy yhteisiä mutta idempää muinaiskarjalan puhuma-alueelta puuttuvia piirteitä.

Pääpiirteissään rautakauden lopun henkilönnimisysteemi näyttäisi Suomenlahden molemmin puolin olleen sellainen kuin Stoebe (1964) hahmotteli. Henkilönnimet ovat olleet joko johtamatto-

mia (kuten *Toivo*), johdoksia (*Mielitty*)¹ tai kaksiosaisia yhdyssanoja (*Unnipäivä*). Jo Forsman (1894: 132) huomauttaa, että Suomessa on keskiajalta saakka voitu viitata henkilöön pelkällä sukunimellä, ilman etunimeä. Vastaavasti Raunamaa toteaa, että Suomessa lisänimiä käytettiin keskiajalla hyvinkin itsenäisesti ja että eronteko pää- ja lisänimen välillä on painoitetun vaikeaa (s. 19, 39); saman eronteko-ongelman näkee myös Kiviniemi (1982: 43, 48). Joka tapauksessa kaikki pitivät selvänä, että esikristilliseen nimisysteemiin on kuullut myös lisänimiä.

Yhtä lailla on selvää, että itämerensuomalainen esikristillinen henkilönnimistö muuttui sinä aikana, jona se oli käytössä. Tätä muutosta ja sitä variaatiota, jollaisena se kunakin ajanhetkenä näkyi, eivät aiemmat kaksi väitöskirjaa juuri noteeraa. Tämä onkin luonnollista, kun ottaa huomioon, miten kielen variaatiota koskevat käsitykset ovat kehittyneet sekä Forsmanin ja Stoebken että Stoebken ja Raunamaan tutkimusten välissä. Stoebke käyttää nimien maantieteellistä levikkiä ennen kaikkea sen arvioimiseen, kuinka vahvoja perusteita nimeä on pitää kantasuomalaisena, ja jo Nissilä tuo Stoebken väitöskirjasta kirjoittamassaan arvioissa (1965) esiin, että aineksia olisi ollut hiukan tarkempaankin analyysiin.

Raunamaalla on aineistoa myös itäisistä itämerensuomalaisista kielistä, ja hänen piirtämänsä kuva nimistön ajallis-alueellisesta vaihtelusta on kaiken kaikkiaan hienopiirteisempi. Nimistön muutokset näyttäisivät levinneen osapuilleen samoja reittejä kuin itse kielikin, mutta toisaalta nimien leviämisen mahdollistaneet kontaktit lienevät säilyneet pidempään kuin varsinainen täysi kieliyhteys. Raunamaan kokoamasta aineistosta hahmottuu selvä kontrasti noin ny-

1. Tämä on myös yksi mahdollinen lukuasu ai-noalle varmalle Suomessa kirjatulle esikristilliselle naisnimeille *Melutha*.

kyisen Viron tienoilla olleen merkittävän innovaatiokeskuksen ja etenkin itäisten ja pohjoisten reuna-alueiden välillä.

Jotain vanhaa, jotain uutta, jotain lainattua

Tutkimus tuo myös näkyville sen, miten kristinuskon mukanaan tuoma nimisysteemin murros ei ollut aivan täydellinen. Jo ennestään on ollut hyvin tiedossa, että esikristillisiä henkilönnimiä on säilynyt kristillisellä keskiajalla lisäniminä, muutama jopa nykyäänkin käytössä olevina sukuniminä. Tämän lisäksi myös vanhaa henkilönnimissä käytettyä johdinainesta on säilynyt, niin että kristillisperäiset nimet ovat mukautuneet sanahahmoltaan muistuttamaan vanhaan tuttuja henkilönnimiä (s. 47). Jotkin näistä johtimista ovat edelleen produktiivisia, etenkin nimien epävirallisissa rinnakkaismuodoissa: *Maukka* ei ole vain Perusjätkä, vaan nimi kiinnittyy jo kantasuomalaiselta ajalta jatkuneeseen perinteeseen, jonka alkupäästä löytyy sellaisia nimiä kuin *Toivakka* (Stoebke 1964: 100), myöhempää sellaisia kuin *Jukka* ja vielä myöhempää *Sinikka*. Tästä johdinainesten ja sanahahmoon perustuvien mallien säilymisestä olisi mielellään lukenut enemmän; ehkä näistä aiheista vielä syntyy jatkotutkimuksia.

Myös kuva itse esikristillisen henkilönnimisysteemin kehityksestä jää vajavaiseksi. On selvää, että käytössä ollut nimivalikoima ehti ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhannen aikana muuttua, ja Raunamaa esittelee aineistonsa perusteella muutamia selviä ajatuksia siitä, mitkä nimielementit ovat olleet tunnettuja koko itämerensuomalaisella alueella ja siis luultavimmin vanhinta kerrosta. Sen sijaan itse nimisysteemin luonteesta ja siihen kuuluvista rakennepiirteistä olisi toivonut hiukan enemmän pohdintaa.

Keskeinen kysymys on kaksiosai-
nen *Hyvälempi*-nimityyppi, jota tavataan

rautakauden lopulla ennen kaikkea Virossa ja Lounais-Suomessa ja joka muistuttaa rakenteeltaan germaanien kaksiosaisia henkilönnimiä. Stoebe (1964: 133–134) ei pidä tyyppiä germaaneilta lainattuna vaan luultavammin omaperäisenä. Tälle käsitykselleen hänellä on kaksi perustetta: Ensiksikin yksittäiset nimet lainautuvat tyyppillisesti paljon herkemmin kuin nimisysteemin rakenteelliset ominaisuudet, mutta itämerensuomeen tällaisia lainoja ei ole germaaneilta saatu kuin satunnaisesti. Toiseksi itämerensuomalaiset kaksiosaiset nimet poikkeavat merkityssisällöltään germaanista, päin vastoin kuin voisi olettaa, jos rakennetyyppi olisi lainattu. Nissilä (1965) puolestaan panee enemmän painoa nimityypin melko puhtaan läntiselle levikille ja katsoo, että se on Stoeben vastargumenteista huolimatta luontevinta tulkita skandinaaviseksi lainaksi. Sittemmin myös Kiviniemi (1982: 42) pitää tällaista tulkintaa todennäköisimpänä.

Raunamaa asettuu varovasti Stoeben kannalle ja pitää kaksiosaista nimityyppiä luultavammin omaperäisenä. Vaihtoehtoja jää silti jäljelle. Toisaalta nimityyppi voi olla vanhakin, mahdollisesti myös kytköksissä balteilla tavattavaan kaksiosaiseen henkilönnimityyppiin (kuten *Mindaugas*, s. 46). Toisaalta on yhtä lailla mahdollista, että tyyppi on syntynyt vasta rautakauden lopulla mutta levinnyt nykyisen Viron alueelta Länsi-Suomeen niiden kulttuurikontaktien mukana, jotka ovat säilyneet varsinaisen kieliyhteyden jo katkettua. Lopullisesti ratkaistuna kysymystä ei vielä voi pitää.

Myös esikristillisen nimisysteemin ikä jää väitöskirjassa selvittämättä. Käytössä oleva keskiaikainen asiakirja-aineisto antaa verraten hyvät edellytykset tehdä päätelmiä rautakauden lopun nimistöstä, mutta mitä kauemmas esihistoriaan mennään, sitä hatarammaksi päättely käy. On kuitenkin syytä huomata, että keskeiset henkilönnimissä käytetyt johtimet

ovat lähes kaikki sellaisia, jotka Hakulinen (1979) ajoittaa jo kantaauralilaiselta kaudelta periytyviksi. Kun muutamat näistä ovat säilyneet henkilönnimijohtimina seuraavien systeemitasen murrosten yli nykypäivään saakka, herää kysymys, kuinka varhain niitä on jo käytetty henkilönnimien muodostamiseen eikä pelkästään appellatiivisina substantiivijohtimina. Tämän arvioiminen vaatisi kuitenkin sellaista laajaa vertailevaa tutkimusta, joka ei millään olisi mahtunut väitöskirjan rajaukseen.

Osa avoimista kysymyksistä jää ehkä lopullisestikin selvittämättä. Jo Forsman (1894: 224) ”huomautta[a] sitä omituista seikkaa, että alkuperäisiä suomalaisia naisnimiä kirjallisissa todistuskappaleissamme tavataan joko mitättömän vähän tahi paremmin sanoen ei ollenkaan”. Tähän ei tuorekaan tutkimus tuo lisävalaistusta, ja edelleen jää vain valistuneeksi arvaukseksi, etteivät esikristilliset henkilönnimet välttämättä olleet täysin sukupuolittuneet. Yhtä lailla jää asiakirjoista dokumentoimatta, millaisia suomalaisia muotoja kristillisistä naisten nimistä on keskiajalla käytetty.

Lopuksi

Niin valitettavia kuin tutkimukseen jäävät aukot ovatkin, ne kertovat silti enemmän työn haastavuudesta kuin tekijästä. Raunamaa on tutkimustyönsä aikana tutustunut aiheeseensa monipuolisesti – lähdekirjallisuus käsittelee niin itämerensuomalaisten kielten kuin Itämeren alueenkin historiaa, ja argumentointi perustuu paljolti eri tieteenalojen väliseen vuoropuheluun. Myös tutkimuksessa käytetyn aineiston kokoaminen eri lähteistä on jo itsessään saavutus.

Huomattava osa aineiston käsittelevästä on tehty laskennallisesti. Menetelmien valinnassa Raunamaa on ilahduttavan hyvin osannut hahmottaa, mitä laskennallisilla menetelmillä voi ja en-

nen kaikkea ei voi tehdä. Väitöskirjasta on turha etsiä sellaisia taulukoita, joissa esitettäisiin tilastollisia säännönmukaisuuksia ja niiden p-arvoilla kuvattavaa merkitsevyyttä. Sen sijaan laskentaa on käytetty ilmiöiden löytämiseen ja esittämiseen, ja näiden löydösten tulkinta perustuu historia- ja kielitieteisiin. Valittu toimintatapa vaikuttaa oikealta käsitellessä historiallisiin asiakirjoihin ja paikannimiin perustuvaa aineistoa, jossa väistämättä on sellaisia valtavia ja osin systemaattisia aukkoja, joiden paikkaamiseen löytyy apua aineiston ulkopuolisesta tutkimustiedosta.

Kokonaisuutena Raunamaan piirtämä kuva esikristillisestä henkilönnimistöämme ja sen kehityksestä näyttäisi pitävän yhtä sen tiedon kanssa, mikä meillä nykyisin on itämerensuomalaisten kielten ja niitä puhuvien kansojen historiasta. Kuva ei ole niin tarkka kuin toivoisi, mutta toisaalta on otettava huomioon, että asiakirja-aineisto on parhaimmillaankin vuosisatoja nuorempaa kuin tutkimuksen varsinainen kohde. Raunamaan väitöskirja on tervetullut lisä suomalaisen henkilönnimistön varhaisvaiheiden tutkimukseen ja jatkaa mainiosti 1890-luvulla alkanutta sarjaa.

UNNI LEINO
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Kirjoittaja on suomen kielen yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa. Hän toimi Raunamaan vastaväittäjänä.

Lähteet

- FORSMAN, A. V. 1891: *Pakanuudenaikainen nimistö*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- 1894: *Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- KALLIO, PETRI 2014: The diversification of Proto-Finnic. – Joonas Ahola, Frog & Clive Tolley (toim.), *Fibula, fabula, fact. The Viking Age in Finland* s. 155–170. *Studia Fennica Historica* 18. Helsinki: Finnish Literature Society.
- KIVINIEMI, EERO 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimenvallinta*. Espoo: Weilin+Göös.
- NISSILÄ, VILJO 1965: Tutkimus itämerensuomalaisesta henkilönnimistöstä. – *Virittäjä* 69 (1) s. 78–89.
- RAUNAMAA, JAAKKO 2017: Medieval anthroponyms in the Castle Province of Raseborg. Study of Finnish village names based on anthroponyms. – Terhi Ainiala & Janne Saarikivi (toim.), *Personal name systems in Finnic and beyond* s. 33–82. Helsinki: Finno-Ugrian Society. <https://journal.fi/uralicahelsingiensia/issue/view/uh12>.
- 2019: Pre-Christian Finnic anthroponyms in Finnish village names. – *Onomastica Uralica* 12 s. 121–135. <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou12/09.pdf>.
- 2020a: *Margareta, Katarina and Kristina*. Female names in medieval Finland. – *Studia anthroponymica Scandinavica* 35 s. 73–96. <https://kgaabokorder.se/sv-SE/article/4241/studia-anthroponymica-scandinavica-2020>.
- 2020b: The distribution of village names based on pre-Christian Finnic personal names in the northern Baltic Sea area. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 65 s. 98–152. <https://doi.org/10.33339/fuf.82542>.
- RAUNAMAA, JAAKKO – KANNER, ANTTI (tulossa): Clustering Names of Medieval Novgorod. Geographical variation of personal names attested in the census book of Vodskaja pjatina. – *Linguistica Uralica*.
- STOEBKE, DETLEF-ECKARD 1964: *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namenssystems*. Hamburg: Leibniz-Verlag.